

8. Погорецький М. А. Впровадження інституту негласних (розишукових) слідчих дій в правозастосовну практику / М. А. Погорецький // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. – 2012. – № 2 (28). – С. 56–63.

9. Глушков В. О. Взаємодія судових органів та оперативних підрозділів в процесі здійснення оперативно-розишукової діяльності / В. О. Глушков // *Вісник Вищої ради юстиції*. – 2011. – № 3. – С. 57–61

10. Колесник В. Негласні слідчі дії для слідчого — «золоте дно», яке адвокат здатен перетворити в пекло / В. Колесник // *Закон і бізнес*. – 22.08.2014. – ВІПУСК №32-33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zib.com.ua/ua/print>

11. Грібов М. Л. Законність діяльності оперативних підрозділів під час виконання завдань на проведення негласних слідчих (розишукових) дій / М. Л. Грібов // *Бюлетень міністерства юстиції України*. – 2014. – № 11. – С. 121–129.

12. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розишукові) дії та оперативно-розишукові заходи: поняття, сутність і співвідношення / М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. – 2014. – № 2(33). – С. 137–141.

13. Оперативно-розишукова діяльність органів внутрішніх справ : Заг. частина : підручник / [Е. О. Дідоренко, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. П. Пилипчук, В. Л. Регульський] ; за ред. Л. В. Бородича. – Луганськ : РВВ ЛІВС, 1999. – Т. 1. – 390 с.

14. Долженков О. Ф. Оперативно-розишукова діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції / О. Ф. Долженков, А. Ф. Думко, І. П. Козаченко. – Одеса : НДРВВ ОІВС, 2000. – 134 с.

15. Шевчук О. Ю. Конспірація як спеціальний принцип оперативно-розишукової діяльності / О. Ю. Шевчук // *Науковий вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ*. – 2008. – № 1, ч. 2. – С. 123–128.

16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.

17. Грібов М. Л. Діяльність підрозділів оперативної служби МВС України: теорія та практика : [моногр.] / Грібов М. Л. – К. : Розвиток, 2013. – 532 с.

18. Зубач І. Н. Негласність как правовой феномен в уголовном процессе Украины / И. Н. Зубач // *Міжнародний науковий журнал «Науковий огляд»* – 2014. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.sciryo.com/journal-ukrainian-scientific-scirew-article-558217>

19. Бандурка О. М. Оперативно-розишукова діяльність : [підруч.] : Ч. I / Бандурка О. М. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с.

20. Сервецький І. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про оперативно-розишукову діяльність» (станом на 1 черв. 2006 р.) / І. В. Сервецький, В. А. Дашко. – [3-тє вид., доп.]. – К. : [Б. в.], 2006. – 400 с.

21. Оперативно-розыскная деятельность : [учеб.] / под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Синилова, А. Ю. Шумилова. – [2-е изд., доп. и перераб.]. – М. : ИНФРА – М., 2004. – 848 с.

УДК 343.13

Давидова Дар'я Вікторівна

аспірант Донецького юридичного інституту МВС України

ДОКАЗИ ТА ЇХ ДЖЕРЕЛА: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ТЕОРЕТИЧНОГО ТА ЛЕГАЛЬНОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Стаття присвячена розгляду поняття доказів та їх джерел у теорії кримінального процесу та чинному законодавстві України. Метою статті є отримання наукового результату у вигляді теоретичного положення, що містить визначення напрямку подальшого дослідження, направленою пізнання природи доказів та їх джерел в контексті існуючих концепцій, питань легального визначення

доказів та їх джерел, впливу цих явищ на розвиток методології доказування. Аналіз найбільш поширених концепцій доказів, приводить автора до висновку про діалектичний зв'язок доказів із їх джерелами, що дозволяє розглядати їх в органічному зв'язку та в якості окремих категорій. Доводиться, що використання сполучення «фактичні дані» для легального визначення доказів у КПК України та інших процесуальних кодексах відповідає їх змісту у кримінальному провадженні. А закріплення переліку процесуальних джерел доказів вказує на форму існування таких даних у кримінальному провадженні, і не стає перешкодою розширення засобів доказування. У той же час, зміна концепції кримінального судочинства, діяльнісний підхід вимагає переосмислення необхідності легального закріплення та формулювання поняття доказів та їх джерел, продовження дослідження цих інститутів у теорії та практиці процесуального доказування.

Ключові слова: доказ, джерела доказів, фактичні дані.

Стаття посвячена рассмотрению понятия доказательств и их источников в теории и действующем законодательстве Украины. Целью статьи является получение научного результата в виде теоретического положения, которое содержит определение направления дальнейшего исследования, направленного на познание природы доказательств и их источников в контексте существующих концепций, вопросов легального определения доказательств и их источников, влияния этих явлений на развитие методологии доказывания. Анализ наиболее распространенных концепций доказательств приводит автора к выводу о существовании диалектической связи между доказательствами и их источниками, что позволяет рассматривать их как в органической связи, так и в качестве отдельных категорий. Обосновывается, что использование формулировки «фактические данные» для легального определения доказательств в УПК Украины и других процессуальных кодексах соответствует их содержанию. А определение в законодательстве перечня процессуальных источников доказательств не становится препятствием для расширения средств доказывания. В то же время, изменение концепции уголовного производства ставит вопрос о переосмыслении необходимости легального закрпеления и формулирования понятия доказательств и их источников, продолжения исследования этих институтов в теории и практики процессуального доказывания.

Ключевые слова: доказательство, источники доказательств, фактические данные.

The article considers the concepts of evidence and their sources in the theory and the current legislation of Ukraine. The purpose of this paper is the scientific results obtained in the form of a theoretical position, which contains the definition of areas for further research aimed at recognizing the nature of evidence and their sources in the context of existing concepts, issues a legal definition of evidence and their sources, the impact of these phenomena on the development of the methodology of proof. Analysis of the most common concepts of evidence leads the author to the conclusion that there is a dialectical relationship between the evidence and sources that can be considered as organically linked, and as separate categories. It is proved that the use of the phrase "evidence" for the legal definition of evidence in the Code of Criminal Procedure and other procedural codes correspond to their content. A definition in the law of the list of procedural sources of evidence does not become an obstacle to the expansion of evidence. At the same time, the change in the concept of criminal proceedings raises the question of the need to rethink legal zakrпeleniya and formulation of the concept of evidence and sources of continuing studies of these institutions in the theory and practice of protsesualnogo proof.

Key words: the evidence, the sources of evidence, facts.

Набуття чинності у 2012 році реформованим Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) ознаменувало не просто суттєву зміну окремих його інститутів, а концептуально новий підхід до усієї системи кримінального судочинства.

Завданнями кримінального провадження, визначеними у ст.2 КПК України є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Реалізація цих завдань можлива тільки завдяки чітко регламентованій діяльності уповноважених наведення процесу суб'єктів, які зобов'язані приймати законні обгрунтовані рішення та вчиняти процесуальні дії, спрямовані на реалізацію вказаних завдань.

Обгрунтування процесуальних рішень напряму залежить від обгрунтованості їх доказами зібраними, перевіреними та оціненими у встановленому законом порядку. Реформоване законодавство торкнулося істотних змін, що стосуються інституту доказів та доказування. У той же час, саме ці зміни викликали нові дискусії з приводу доказів та їх джерел.

Питання доказів і доказування так чи інакше відображені у роботах більшості відомих процесуалістів, адже вони є основою кримінального процесу. Вагомий внесок у розвиток теорії внесли роботи таких вчених як С.А.Альперт, В.Д.Арсеньєв, Р.С.Белкін, А.Р.Белкін, В.П.Бож'єв, Л.Є.Владимиров, В.П. Гмирко, І.М.Гуткін, В.Я.Дорохов, П.С.Елькінд, В.І.Зажицький, Л.М.Карнеєва, Л.Д.Кокорев, А.М.Ларін, М.М.Михеєнко, В.Т.Нор, М.А. Погорецький, М.С.Строгович, В.М.Тертишник, А.І.Трусов, Ф.Н.Фаткуллін, М.Є.Шумило та інші.

Теорія доказів та доказування знаходиться у постійному русі, адже її ключові поняття пов'язані не тільки з розвитком науки кримінального процесу, зміною процесуального законодавства, а і з розвитком інших наук (філософії, логіки, математики), теорій (теорії інформації), що дає можливість переосмислення уже існуючих положень, продовження наукової дискусії.

Отже, метою статті є отримання наукового результату у вигляді теоретичного положення, що містить визначення напрямку подальшого дослідження, направленою пізнання природи доказів та їх джерел в контексті існуючих концепцій, питань легального визначення доказів та їх джерел, впливу цих явищ на розвиток методології доказування.

Питання визначення джерел доказів невідривно пов'язане із концепціями доказів, які ми пропонуємо розглянути.

Перша концепція передбачає розуміння доказу як єдності процесуальних джерел, які передбачені у законодавстві та відомостей про факти, які вони відображають. Прихильниками цієї позиції є такі відомі вчені як С.А.Альперт, А.І.Трусов та ін. Так, А.І.Трусов говорить про те, що будь-який доказ перестає вважатися доказом, якщо він позбавлений змісту (відомостей про предмет пізнання у справі), а відомості перестають бути даними без їх матеріального носія [2, с.552].

Друга концепція подвійного розуміння доказів говорить про те, що доказами є і факти, на підставі яких встановлюють обставини злочину, і самі джерела виступають доказами. Прибічниками такого розуміння доказів є М.С. Строгович, І.М.Гуткін, В.Д.Арсеньєв. Зокрема, професор М.С. Строгович вказує, що доказами є факти, на основі яких встановлюється злочин або його відсутність, винуватість або невинуватість певної особи в його скоєнні та інші обставини справи, від яких залежить ступінь відповідальності цієї особи. Крім того, доказами є передбачені законом джерела, з яких слідство і суд отримують відомості про факти, що мають значення для справи, за допомогою яких вони ці факти встановлюють [2, с.288-289]. Подібне висловлювання надає і В.Д.Арсеньєв, вказуючи, що доказами є не тільки фактичні дані, але й перелічені в законі джерела доказів [3, с.67]

Третя концепція доказів – це інформаційна. Засновником цієї концепції став В.Я. Дорохов, який запропонував розглядати докази як єдність відомостей (інформації) та їх джерел (матеріальних носіїв інформації). Вчений говорив про те, що доказами є не факти існуючої дійсності, а відомості про них, а дані про них. Стосовно джерел доказів

вчений вказував на те, що процесуальні джерела, закріплені у законі захищають від викривлення інформації [4, с.7 – 8].

На нашу думку, спір з приводу аргументованості зазначених концепцій знімає таке розуміння співвідношення доказів та їх джерел, згідно якого фактичні дані не можна відірвати від їх джерел, не можна їх і протиставляти один одному, адже вони органічно пов'язані між собою. І такий зв'язок є діалектичним і не виключає самостійного існування кожної із згаданих категорій [5, с.99].

У ч.1 ст.84 КПК України дається визначення доказів, якими є фактичні дані, отримані у передбаченому порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Ч.2 ст.84 КПК України містить перелік процесуальних джерел доказів, якими є показання, речові докази, документи, висновки експертів [6].

Серед процесуалістів не припиняється дискусія з приводу доцільності використання для визначення доказів та співвідношення таких понять як 1) відомості про факти, 2) факти, 3) інформація, 4) як фактичні дані.

Звернемося до лінгвістичного аналізу зазначених понять. У Академічному тлумачному словнику під відомостями розуміється: 1) повідомлення, вісті про кого-, що-небудь; 2) певні факти, дані про кого-, що-небудь; 3) знання в якій-небудь галузі. Фактом є 1) дійсна, не вигадана подія, дійсне явище; те, що сталося, відбулося насправді; 2) реальність, дійсність; те, що об'єктивно існує. Дані – це відомості, показники, необхідні для ознайомлення з ким-, чим-небудь, для характеристики когось, чогось або для певних висновків, рішень. Інформація визначена як відомості про які-небудь події, чийось діяльність і т. ін.; повідомлення про щось [7].

Як видно з наведених визначень, істотних відмінностей у семантичному плані поняття «відомості», «дані», «інформація» не мають. Вони характеризують когось або щось, що виступає об'єктом пізнання. Фактом же виступає реальна дійсність, те що встановлено, доведено. Таким чином, «відомості», «дані», «інформація» можуть виступати характеристикою фактів. Сам же факт не може бути доказом, навпроти, він є об'єктом дослідження. Для того, щоби встановити певний факт, необхідні дані, відомості, інформація про нього.

Поняття «фактичні дані» має дві складові. Як уже було вказано, даними є відомості, які характеризують певний об'єкт сприйняття, необхідні для рішень, висновків. «Фактичний» означає дійсний, справжній. Отже фактичні дані – це дійсні, справжні, які відповідають реальності відомості про певне явище. У нашому випадку – ті явища, які лежать у площині доказування.

С.М. Стахівський та С.В. Сівочек вважають, що визнання доказів фактичними даними, тт. достовірними відомостями усуває необхідність їх перевірки [8, с.4; 9, с.20 – 21]. Достовірність презюмується, а оцінювати можна достовірність тільки тих відомостей, у відношенні яких невідомо – відповідають вони фактам чи ні [9, с.20 – 21]. Тому доцільніше використовувати поняття «відомості про факти», якими є будь-які (не обов'язково достовірні дані) дані.

На нашу думку, з урахуванням положень зміненого чинного КПК, який по суті поділяє докази на досудові та судові, передбачає депонацію доказових матеріалів під час досудового розслідування і вирішення питання про остаточність визнання фактичних даних тільки судом, розуміння доказів як фактичних даних є цілком прийнятним. У ст.94 КПК України вказується, що кожен доказ оцінюється з точки зору належності, допустимості і достовірності. У ст.84 КПК України належність доказів відображає положення про те, що на підставі цих даних встановлюється наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають

доказуванню. Допустимість характеризує визначення про те, що фактичні дані повинні бути отримані у встановленому законом порядку. А ознака достовірності, як раз, закладена у розумінні фактичних даних як достовірних відомостей.

Цікавою та обґрунтованою є думка Д.О. Бочарова, який розглядає юридичний доказ як систему, що формується згідно з нормативною конструкцією доказу (легальним значенням) і складається з означника (форми, джерела доказу), означуваного (предмета доказу) та значення (доказового факту). Досліджуючи сутність доказів, автор визначає фактичні дані як такі, що передбачають матеріальні, інформаційні та інші передумови створення доказових фактів: процесуальні джерела доказів, матеріальні об'єкти, повідомлення тощо [10, с.11].

Вважаємо, що такий підхід поєднує інтуїтивне та легальне визначення доказів, відображаючи їх гносеологічну природу, логічну побудову, виражені у нормативній конструкції.

Звертає на себе увагу той факт, що у КПК 2012 році вперше за часів розвитку процесуального законодавства України використано термін «процесуальні джерела доказів». У КПК 1960 р. цей термін не використовувався у ч.2 ст.65 КПК вказувалося: «Ці дані встановлюються: показаннями свідка, показаннями потерпілого, показаннями підозрюваного, показаннями обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, та іншими документами» [11].

Вчені по-різному ставляться до співвідношення понять «процесуальні джерела» та «матеріальні джерела». Одні вчені вказують, що джерелами доказів і є матеріальні об'єкти, які містять інформацію, необхідну при встановленні обставин кримінального провадження [12, с. 113]. Інші вчені говорять про те, що матеріальними джерелами доказів є матеріальні об'єкти, які містять доказову інформацію. У той же час, не кожен такий об'єкт стає процесуальним джерелом доказу. Тільки джерела доказів, які закріплюються в матеріалах кримінального провадження з додержанням процесуальної форми, М.М.Михеєнко та С.М.Стахівський правильно пропонують називати процесуальними, щоб підкреслити відмінність останніх від матеріальних джерел доказової інформації [13, с.139; 8, с.18].

Ми згодні зі вченими, адже у процесуальному законодавстві закріплюються не просто матеріальні об'єкти, носії інформації. А саме процесуальні джерела, які мають специфічні риси та повинні відповідати визначеним у КПК вимогам.

Детально у чинному КПК України прописані норми щодо окремих джерел доказів, дані легітимні значення цих понять, вказаний порядок отримання, зберігання, перевірки тощо.

Даючи визначення показанням у ст.95 КПК України законодавець використовує поняття «відомості». Для характеристики речових доказів використовується поняття «матеріальні об'єкти» (ст.98 КПК України), для документів також «матеріальний об'єкт» (ст.99 КПК України). Висновок експерта позначений як «докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки» (ст.101 КПК України). Не вдаючись до детального розгляду визначення висновку експерта як джерела доказів, який ми залишимо для подальших наукових розвідок, вкажемо тільки, що він повинен характеризуватися також як матеріальний об'єкт (документ), у якому міститься докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки.

Розглянемо, як розуміє законодавець докази та джерела в інших процесуальних кодексах України.

У ст.57 Цивільного процесуального кодексу України визначено, що доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд установлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко- і відеозаписів, висновків експертів [14].

У ст. 69 Кодексу адміністративного судочинства України зазначається, що доказами в адміністративному судочинстві є будь-які фактичні дані, які встановлюються судом на підставі пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових і речових доказів, висновків експертів [15].

У статті 32 Господарського процесуального кодексу України (говориться, що докази є фактичними даними, які встановлюються такими засобами: письмовими і речовими доказами, висновками судових експертів; поясненнями представників сторін та інших осіб, які беруть участь у судовому процесі. У деяких випадках на вимогу судді пояснення представників сторін та інших осіб, які беруть участь у судовому процесі, мають бути викладені письмово [16].

Отже, у легальних визначеннях доказів законодавець використовує формулювання «будь-які фактичні дані», «фактичні дані» та вказує перелік джерел доказів, які по суті не відрізняються від визначених у ч.2 ст.84 КПК України. Крім того, законодавець вносить офіційне формулювання доказів як єдності фактичних даних та їх джерел.

Наступне питання стосується доцільності нормативного закріплення поняття доказів та їх джерел. Останнім часом це питання дістало гострого обговорення серед процесуалістів.

Л.М. Лобойко, посилаючись на зарубіжний досвід, не просто критикує закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві переліку джерел доказів, а взагалі пропонує відмовитися від них. Він аргументує свою позицію тим, що у КПК не можливо та безглуздо передбачати весь перелік носіїв інформації (джерел доказів) та вирішальну роль для кримінального провадження відіграє доказова сила інформації, а не її носій [17, с.3 – 5]. Подібної точки зору дотримується і Б.Г. Розовський, зазначаючи, що доказову силу інформації надає не буква закону, а її зміст. Крім того, вчений зазначає, що перспективним є не розширення у законі джерел доказів, а відмова від їх нормативного закріплення [18, с.165].

Подібну позицію у своїх дослідженнях викладають відомий український процесуаліст В.П. Гмирко та російський вчений І.А. Зінченко. У своїй спільній роботі вони доходять висновку, що немає практичної та наукової необхідності визначати у майбутньому законодавстві єдине поняття процесуальних доказів, як і встановлювати вичерпний перелік їх видів. Важливіше закріпити у нормах «вняті» критерії недопустимості доказів і визначити процедури їх включення у доказування [19, с.15; 20, с.67 – 70]. Для аргументації автори використовують діяльнісний підхід розуміння доказування, прибічником якого, до речі є і Л.М. Лобойко.

М.Є. Шумило, досліджуючи гносеологічну природу доказів, вказує, що «...у доказуванні в кримінальній справі реально важливою є не стільки джерельна основа, скільки те, які саме висновки будуть зроблені суб'єктом доказування із отриманого доказового матеріалу». Професор вказує на необхідність відмови від визначення доказів, у зв'язку із тим, що легальні визначення поняття доказів не відповідає способам їх збирання. У той же час, вчений вважає, що у КПК необхідно закріпити види доказів [21, с.14].

Що мається на увазі з приводу видів доказів не зовсім зрозуміло. Вбачається, що пропонуючи відмовитись від легального визначення доказів, професор все-таки пропонує залишити перелік їх джерел.

Кардинально протилежною є позиція іще одного відомого українського процесуаліста М.А. Погорецького, вказуючи що висновки стосовно необхідності скасування переліку джерел доказів є не просто помилковими, а суперечать і науковому обґрунтуванню доказів як єдності фактичних даних і їх джерел, так і судовій практиці. Відповідно до неї доказами можуть визнаватися тільки ті фактичні дані, які отримані із джерела, визначеного у законі [22, с.29 – 30].

На нашу думку, визначення у КПК України переліку джерел доказів не звужує можливості щодо збору доказової інформації. Напроти, поява нових підвидів джерел доказової інформації ставить питання щодо порядку їх фіксації, «введення» у процес, дослідження, оперування доказовою інформацією, яка міститься у них. Так, насмілимося припустити, що питання, які виникали з приводу легалізації матеріалів оперативно-розшукових заходів стали поштовхом до введення до чинного КПК України інституту негласних (слідчих) розшукових дій. У ст.68 КПК України (1960 р.) містилася заборона використання показань з чужих слів. В чинному КПК України уже існує норма, яка визначає підстави та порядок використання показань з чужих слів. Сама по собі інформація не може бути визнана доказом у кримінальному процесі, вона повинна бути «опроцесуалізована», тт. приведена у належну процесуальну форму із дотриманням усіх вимог закону.

У разі відмови від переліку джерел доказів, розширення можливості використання будь-яких фактичних даних в якості доказів, джерело яких не визначене КПК, стає незрозумілим, навіщо взагалі облачати у процесуальну форму проведення слідчих (розшукових) дій, визначати способи збирання доказів у кримінальному процесуальному законодавстві, встановлювати правила зберігання доказів. На нашу думку, бажання «спростити» кримінальне провадження, може призвести напроти до неунормованості кримінальних процесуальних відносин, свавілля з боку сторін, поставити перед суддею при оцінці зібраних сторонами матеріалів ще більше запитань, аніж в існуючій ситуації. Саме тому ми не бачимо перепон для нормативного закріплення процесуальних джерел доказів.

У контексті досліджуваного питання цікавим є порівняння вітчизняного процесуального законодавства із КПК деяких держав колишнього СРСР (які мають спільні процесуальні історичні корні) у частині нормативного визначення доказів та їх джерел.

КПК Російської Федерації (далі РФ) у ч.1 ст.74 визначає доказами будь-які відомості, на підставі яких суд, прокурор, слідчий, дізнавач у порядку, визначеному кодексом, встановлює наявність чи відсутність обставин, які підлягають доказуванню при провадженні кримінальної справи, а також інших обставин, які мають значення для кримінальної справи. У ч.2 ст.74 КПК РФ наводяться джерела доказів, при цьому законодавець не називає їх джерелами, а говорить: «в якості джерел доказів допускаються показання підозрюваного, обвинуваченого, показання потерпілого, свідка; висновок і показання експерта; висновок і показання спеціаліста; речові докази; протоколи судових і слідчих дій; інші документи» [23]. Таким чином, на відміну від українського, російський законодавець використовує термін «відомості» для характеристики доказів, також наводить джерела доказів, які за сутністю особливо не відрізняються від процесуальних джерел доказів у КПК України.

Аналогічне російському поняття доказів та їх джерел міститься у ст.62 КПК Республіки Таджикистан [24].

У ст.111 КПК Республіки Казахстан міститься визначення доказів, для позначення яких використано дефініцію «законно отримані фактичні дані», у другій частині статті дається перелік таких даних, який є ідентичним джерелам доказів за КПК РФ [25].

КПК Азербайджану не використовує називає доказами «улики»¹, які заслуговують на довіру, отримані судом або сторонами кримінального процесу (ст.124.1). У ст.124.2 визначено види доказів, до яких належать показання, висновки експерта, речові докази, протоколи слідчих та судових дій та інші документи. Отже, азербайджанський законодавець відмовляється від термінів «фактичні дані», «відомості», «інформація» для позначення доказів. Не зовсім зрозуміло, що мається на увазі під поняттям «улики» [26]. Реформований КПК Грузії не містить поняття докази, законодавець не наводить і переліку джерел доказів. У розділі 3, присвяченому доказам дається не визначення джерел доказів, а розкриваються умови, підстави недопустимості окремих видів доказів [27]. Відсутнє визначення доказів та перелік їх джерел і у КПК Естонії [28].

Проаналізувавши норми КПК зазначених держав, слід зробити висновок, що у них законодавець по-різному поставився як до необхідності нормативної регламентації доказів та їх джерел, так і до формулювання доказів та їх джерел. Тож, внесення до КПК офіційного поняття «докази», визначення переліку доказів є питанням, яке стосується історичних коренів формування кримінально-процесуального законодавства, шляху на послаблення формалізації процесуального законодавства (як у Грузії та Естонії), або збереження традиційних уявлень про необхідність нормативної регламентації доказів та їх джерел (КПК України, РФ, Республіки Казахстан, Таджикистан).

Враховуючи викладене, ми дійшли таких висновків: до основних концепцій доказів належать концепція єдності доказів та їх джерел; концепція подвійного розуміння доказів, під якими розуміються і докази, і їх джерела; інформаційна концепція, відповідно до якої інформацію не можливо розглядати окремо від джерела її походження. Погоджуючись з правом на існування усіх зазначених концепцій, ми вважаємо, що докази та їх джерела у кримінальному процесі доцільно розглядати у діалектичному зв'язку. Ці категорії органічно взаємопов'язані, у той же час, вони можуть розглядатися відокремлено.

Використання сполучення «фактичні дані» для визначення дефініції доказів у кримінальному провадженні відповідає їх сутності як достовірних даних про факти існуючої дійсності (у площині кримінального провадження). Термін «процесуальні джерела доказів» вказує не просто на матеріальну природу джерел, а і їх на юридичну (процесуальну) природу.

У всіх процесуальних кодексах України міститься офіційне визначення поняття доказів, під якими розуміють фактичні дані, а також визначає їх джерела. Поняття «доказ» у цих процесуальних кодексах не має відмінності за своєю сутністю, отже можна говорити про його універсальність у процесуальному законодавстві України.

Розвиток кримінального судочинства, поширення діяльнісного підходу до розуміння його практичної сутності, відхід від формалізації став поштовхом розвитку дискусії з приводу необхідності легального визначення доказів та їх джерел. У той же час, Україна та інші країни ближнього зарубіжжя (РФ, Республіки Казахстан, Таджикистан) зберігають схожі дефініції доказів та визначають перелік їх джерел.

¹ Використовуємо термін російською мовою, адже українською «улики» перекладаються як докази.

Перспективними є подальші розвідки стосовно сутності джерел доказів, місця кожного з них в процесі доказування (особливостей перевірки, оцінки, застосування), класифікації доказів та їх джерел, їх впливу на методологію теорії доказів та практичну діяльність зі збирання, перевірки та оцінки доказів, їх використання для досягнення завдань кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Курс советского уголовного процесса. Общая часть / [под ред. Бойков А.Д.] – М.: Юрид.лит., 1989. – 640 с.
2. Строгович М.С. Курс уголовного процесса: Основные положения науки советского уголовного процесса Т.1 / М.С. Строгович. – М.: Наука, 1968. – 470с.
3. Актуальные проблемы теории юридических доказательств: Сборник научных трудов / [под. ред. В.А. Семеусов] – Иркутск: Издательство Иркутского университета, 1984. – 159с.
4. Дорохов В.Я. Понятие источника доказательств / В.Я. Дорохов // Актуальные проблемы доказывания в советском уголовном процессе : тезисы выступлений на теоретическом семинаре, проведенном ВНИИ МВД СССР 27 марта 1981 г. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1981. – С. 7 – 8.
5. Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Ф.Н. Фаткуллин. – 2-е изд., доп. – Казань: Издательство Казанского университета, 1976. – 206 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012, № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
7. Словник української мови (Український тлумачний словник 1970 - 1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>
8. Стахівський С.М. Показання свідка як джерело доказів в кримінальному процесі: автореф. дис ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Стахівський Сергій Миколайович. – К., 1996 – 24 с.
9. Сівочек С.М. Оцінка джерел доказів у кримінальному процесі : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сівочек Сергій Миколайович. – К., 2003 – 215 с.
10. Бочаров Д.О. Доказування у правозастосовній діяльності: загальнотеоретичні питання автореф. дис ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Дмитро Олександрович Бочаров. – Х., 2007. – 21 с.
11. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 28.12.1960 № 1001-05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
12. Копьева А.Н. Спорное в понятии источника доказательств по уголовным делам / А.Н. Копьева // Оптимизация расследования преступлений [Сборник научных трудов]. – Иркутск, 1982. – С. 108 – 113.
13. Михеєнко М.М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: Вибрані твори / М.М. Михеєнко. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 240с.
14. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
15. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
16. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
17. Лобойко Л.М. Реформування кримінального процесуального законодавства у частині регламентації окремих питань доказування / Л.М. Лобойко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – №2 (4). – С.1 – 18.
18. Розовский Б.Г. Ненаучные заметки о некоторых научных проблемах уголовного процесса : эссе / Б.Г. Розовский. – Луганск: РИО ЛАВД, 2004. – 600 с.
19. Гмырко В.П., Зинченко И.А. Парадоксы доказательственного права / В.П. Гмырко, И.А. Зинченко // Библиотека криминалиста: научный журнал. – 2014. – № 2. – С. 9 – 17.

20. Зинченко И.А. Регламентация статуса источников доказательств в уголовно-процессуальном законодательстве / И.А. Зинченко // Вестник Калининградского филиала Санкт-петербургского университета МВД России. – 2014. – № 2. – С. 67 - 70.

21. Шумило М.Є. Гносеологічна і процесуальна природа доказів у Кримінальному процесуальному кодексі України / М.Є. Шумило // Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України : збірник матеріалів міжвузівської наукової конференції. – К.: Алерта, 2013. – С.13 – 27.

22. Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання / М.А. Погорецький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – №1 (3). – С.1 – 53.

23. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.consultant.ru/popular/upkrf/>.

24. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovno-processualnyj-kodeks-respubliki-tadzhikistan/33/>.

25. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852&doc_id2=31575852#sub_id=1004101123_3&sub_id2=1110000&sel_link=1004101123_3.

26. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Азербайджан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf.

27. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf.

28. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Эстония [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://estonia.news-city.info/docs/sistemsw/dok_iegblz/index.htm.

УДК 343.162.1 : 163 (477)

Горбачов Василь Павлович,

завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПРОКУРОРА (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Проаналізовано тенденції та етапи розвитку законодавства щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора в Україні за часів Російської імперії з моменту впровадження інституту судових слідчих та за радянських часів. Проаналізовано законодавство Російської імперії та Кримінально-процесуальні кодекси України 1922, 1927 та 1960 років.

Ключові слова: кримінально-процесуальний кодекс, прокурор, слідчий, оскарження рішень слідчого та прокурора.

Проанализированы тенденции и этапы развития законодательства об обжаловании решений, действий или бездействия органов досудебного расследования и прокурора в Украине в период Российской империи с момента введения института судебных следователей и в советский период. Проанализировано законодательство Российской империи и Уголовно-процессуальные кодексы Украины 1922, 1927 и 1960 годов.

Ключевые слова: уголовно-процессуальный кодекс, прокурор, следователь, обжалование решений следователя и прокурора.